Cristinel Sava

NOTE LEXICALE

În pregătirea glosarului pentru vol. al II-lea al *Crestomației limbii române vechi*, elaborat în cadrul Departamentului de limbă literară şi filologie a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române, ne-am confruntat cu situația în care fie anumite sensuri sau forme ale cuvintelor întâlnite în textele noastre nu erau înregistrate în *Dicționarul limbii române* (serie veche şi serie nouă, de acum înainte DLR), fie definițiile erau greşite. Menționăm că, în afară de tipăritura din care este extras ultimul exemplu (vezi *infra*, punctul 7), facem referire la texte incluse în corpusul din care au fost extrase exemplele cuprinse în dicționar.

1. În *Geografia Ardealului* (ms. 100 BAR Cluj[1]), text din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, apare de două ori adj. *poleit*, o dată în textul propriu-zis, în varianta *poliit*, o dată ca glosă marginală, în varianta *poleit*. În ambele cazuri, face parte din sintagma *apă poliită/poleită* (ms. 100, f. 102^{v} şi glosa marginală de la f. 103^{r}), cu sensul de „apă auriferă", „care conține sau poartă aur", cu referire la râul Arieş (în text, în formele Ariiaş şi Areniiaş). Deşi DLR include exemple preluate din acest text (a se vedea *infra*, punctul 3, exemplul pentru *spată*), este surprinzător că nu a fost prins şi acest exemplu, mai ales că avem de-a face cu un sens special al adj. *poleit*, sens care nu se regăseşte nici în alte dicționare.

2. De asemenea, în acelaşi text *Geografia Ardealului* am întâlnit locuțiunea *aproape de* cu sensul de „înrudit": „săcui<i> au fost oameni slobozi şi neamişi şi aproape de ceia ce au <venit> de la Schitiia" (ms. 100, f. 104^{r}). De la f. 102$^{r–v}$ aflăm că din Sciția au venit ungurii, ceea ce confirmă sensul dat locuțiunii. Nici acest sens nu este consemnat în DLR.

3. Tot textul *Geografia Ardealului* conține următorul exemplu, înregistrat şi în DLR: „Desupra porției sus au fost o spată cruntă în chip scris" (ms. 100, f. 102^{v}). Pe baza doar a acestui exemplu, DLR consemnează pentru *spată*, sub sensul învechit şi popular de „spadă", subsensul „sculptură, desen care reprezintă o spată".

[1] Intenționam să folosim edițiile din DLR pentru textele incluse în corpusul care a stat la baza dicționarului, însă textul de față, în ediția din vol. I al *Chrestomației române* a lui Gaster (GCR I), citată în DLR, conține o lacună datorată autorului *Chrestomației*. Astfel, din pasajul: „Şi când s-au corunat craiul, iar ei au dat de om câte un bou gras. Şi când au născut crăiasele coconi, iar au dat câte un bou gras. Şi oameni de oaste au fost" este omisă fraza din mijloc: „Şi când s-au corunat craiul, iar ei au dat de om câte un bou gras. Şi oameni de oaste au fost", omisiune explicabilă prin finalul identic cu cel al primei fraze, aşa-zisul *bourdon*.

BDD-A26954 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:02 UTC)

Această subdefiniție este însă eronată, deoarece *spată* nu are alt sens aici decât pe acela de „spadă”, exemplul traducându-se: „Deasupra porții sus a fost pictată/ sculptată o spadă însângerată.” De altfel, același exemplu este înregistrat și sub intrarea *chip* (sensul A.I.1°), unde sintagma *chip scris* este definită ca „pictură, zugrăveală”. Cele două definiții marchează astfel o inconsecvență internă a dicționarului, datorată atât volumului mare de exemple pe care le conține, cât și perioadei lungi de alcătuire a acestuia.

4. În același text întâlnim un alt cuvânt în dreptul căruia DLR nu înregistrează toate sensurile. Deși pentru *crai* sunt date mai multe definiții, dintre care, limitându-ne doar la cea care înregistrează sensurile istorice: „rege (cu deosebire al Poloniei), principe domnitor (al Ardealului), domnitor, Domn”, pentru *crăiasă* (la finalul articolului de dicționar referitor la *crai*) este dată doar definiția „regină”, deși textul nostru ne furnizează exemplul următor: „Și când s-au corunat craiul, iar ei au dat de om câte un bou gras. Și când au născut crăiasele coconi, iar au dat câte un bou gras” (ms. 100, f. 104^{r}). Este vorba tot de fragmentul despre secui, iar *crai* are aici sensul de „principe domnitor (al Ardealului)”; prin urmare, *crăiasă* este, în pasajul de față, „soția principelui domnitor”.

5. În DLR este inclus cuvântul *depărtime*, definit ca „(învechit și rar, în forma *depărțime*) Depărtare”, cu un singur citat, pentru forma *depărțime*, din *De neamul moldovenilor*: „[Șanțul Troian] mai pe din sus de Chiov loveaşte la Nipru și de la Niprul cu mai mare depărțime de mare, la Don.” Citatul este luat din ediția critică a lui P. P. Panaitescu[2]. Această ediție se bazează pe ms. rom. BAR 353, considerat „cel mai îngrijit scris, cu mai puține omisiuni și confuzii”[3]. Cu toate acestea, există omisiuni și confuzii. Nu de puține ori, Panaitescu însuși a emendat acest manuscris după o subgrupă de manuscrise siglată N (Neculce) deoarece la sfârșit conțin și cronica lui Ion Neculce. În cadrul vol. al II-lea din *Crestomația limbii române*, amintit mai sus, ne-am bazat pe același ms. rom. BAR 353 și am folosit pentru emendare, din subgrupa N, ms. rom. BAR 253. Iată cuvintele scrise greșit care au necesitat emendare în fragmentul inclus în *Crestomația limbii române*: *Dania* în loc de *Dachiia* (f. 17^{v}), *Curții* în loc de *Curțius* (f. 18^{r}), *noroită* în loc de *năruită* (f. 21^{r}), *săpa* în loc de *apăra* (f. 27^{r}), *care iaste* în loc de *iar peste* (f. 27^{r}), *căriia* în loc de *căruia* (f. 28^{r}). În aceeași categorie a cuvintelor scrise greșit credem că trebuie să intre și *depărțime* (scris dep´ʳcime), care în ms. rom. BAR 253 este scris *despărțime* (deˢp´ʳcïmh). Termenul mai este atestat o dată la Conachi (vezi DLR, s.v. *despărțime*) și are sensul de „despărțire”, sens care este valabil în contextul nostru. În plus, ne bazăm și pe faptul că sufixul *-ime* se atașează unor baze adjectivale,

[2] Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu. [București], Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.
[3] *Ibidem*, p. 401.

BDD-A26954 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:02 UTC)

substantivale sau verbale[4]; or, etimologia stabilită pentru forma *depărtime* (care nici măcar nu este atestată) presupune ataşarea acestui sufix la o bază adverbială: ***departe*** + suf. *-ime*. Prin urmare, considerăm că nu a existat în limba română cuvântul *depărtime*(format de la adverbul *departe*), fiind introdus în DLR doar ca intrare-suport pentru forma *depărțime*. De aceea, în fragmentul inclus de noi în vol. al II-lea al *Crestomației limbii române*, am optat pentru varianta emendată *despărțime*, considerând-o cea corectă.

6. Un alt termen care nu este inclus în DLR este adjectivul *avramieu*, care apare în textul *Despre rațiunea dominantă*, inclus în *Septuaginta* ca *4 Macabei* (în *Biblia* de la 1688 poartă titlul *A lui Iosip la Macavei carte, adecă Pentru sângurul-țiitoriul gând*). Termenul *avramieu* este în fapt o adaptare la limba română mai degrabă decât o traducere a adjectivului grecesc *Ἀβραμιαῖος* „avraamic, (fiu, urmaş) al lui Avraam" şi se întâlneşte în capitolele 9 şi 18 ale textului amintit: „tinerelul avramieu" (Biblia 1688, col. 746a) şi „avramiei copii" (Biblia 1688, col. 750b). Absența termenului din DLR nu se poate însă reproşa autorilor, deoarece unul dintre criteriile de alcătuire a dicționarului a fost omiterea cuvintelor care se potriveau „mai bine într-o colecție de curiozități decât în dicționarul limbii române"[5], iar acest adjectiv se include cu siguranță în categoria „curiozităților" lexicale.

7. În ultimul rând, vrem să semnalăm o formă rară a locuțiunii conjuncționale *pentru ca să*, formă întâlnită în textul *Pânea pruncilor*, o tipăritură bălgrădeană din 1702, şi anume *ca pentru să*: „au zgândărat inimile apostolilor şi limbile ca pentru să povestuiască ei tainele lui Dumnezău" (CRV I 133, f. 27^{r}).

LEXICAL NOTES

(Abstract)

In this contribution, we discuss the case of several word entries in the *Dictionary of the Romanian Language* whose definitions are incomplete or wrong.

Cuvinte-cheie: limbă literară, lexic, definiții greşite, forme incorecte, sensuri neînregistrate.

Keywords: literary language, vocabulary, wrong definitions, incorrect forms, unrecorded meanings.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

[4] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*. Coordonator: Magdalena Popescu-Marin, Colectivul de elaborare: Eugenia Contraş, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Rodica Ocheşeanu, Magdalena Popescu-Marin. Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 137–138.

[5] *Dicționarul limbii române, întocmit şi publicat după îndemnul şi cu cheltuiala Maiestății Sale Regelui Carol I*, tomul I, partea I (A–B), Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Bucureşti, 1913, p. XII.

BDD-A26954 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 22:10:02 UTC)